

PUČIAMIEJI LIETUVIŲ LIAUDIES MUZIKOS INSTRUMENTAI

Lietuvių liaudis iš senų senovės vartojo įvairius pučiamuosius muzikos instrumentus: skudučius, ragus (triūbas, trimitus), daudytes, ožio ragą, lumzdelius, birbynes, švilpas ir kt. Šiais muzikos instrumentais liaudis per šimtmečius yra sukūrusi didelį muzikos lobyną, tačiau ne visas jis išliko iki mūsų laikų. Sprendžiant iš mus pasiekusios medžiagos, kuri užrašyta beveik jos nykimo stadijoje, lietuvių liaudis, nors ir vargo prislėgta, pasižymėjo didele muzikos meile, kūrybingumu ir muzikalumu.

Instrumentinės muzikos tyrinėtojams, žinoma, nepakanka vien užrašytų muzikos kūrinių. Jiems svarbu žinoti ir apie pačius tos muzikos kūrėjus — autorius ir atlikėjus, — gyvus žmones, kurie tą muziką kūrė, puoselėjo, saugojo ir mums paliko. Instrumentinės muzikos tyrinėtojiui svarbu pažinti taip pat ir instrumentus, kuriais liaudies muzikantai grodavo, kaip juos dirbdavo, derindavo, kaip pati liaudis žiūrėjo į savo muziką, kaip ją vertino, kiek plačiai buvo paplitęs vienas ar kitas muzikos kūrinys.

Taigi čia nors trumpai paliesime tuos klausimus, pasidalindami daugiausia iš liaudies pasisemtomis žiniomis. Pradėsime nuo skudučių.

Skudučiai — vienas iš populiariausių ir liaudies mylimiausių muzikos instrumentų. Tai paprastas ir primityvus pučiamasis instrumentas, susidedąs iš keleto įvairaus ilgio dūdelių, teišduodančių po vieną garsą. Tokia dūdelė, tinkamai nudrožta ir pritaikyta pūsti, vadinasi *skudutis*. Keletas tokių skudučių, tam tikru būdu suderintų, sudaro *skudučių komplektą*. Juo groja, tikriau skudučiuoja, ne vienas žmogus, bet keletas: du, trys, keturi, penki, šeši, o kartais ir daugiau.

Panašų muzikos instrumentą pažįsta, gal būt, visos tautos. Antikinėje Graikijoje žinomas buvo muzikos instrumentas *syrinks*, arba Pano

fleita. Tai keletas arba keliolika dūdelių (iki 13), išdėstyty. pagal ilgumą ir surištų į vieną eilę. Tos dūdelės, matyt, buvo nendrinės, nes ir pats žodis *syrinks* graikiškai reiškia nendrę. Instrumentu pūtė vienas žmogus. Panašų instrumentą turėjo kinai, jį vadino *siao*.

Rusų tauta senovėje turėjo muzikos instrumentą, vadinamą *cevnica*. Manoma, kad jis buvęs panašus į graikų Pano fleitą. Vėliau minėtą instrumentą pradėta vadinti *kuvička*. Tai penkios įvairaus ilgumo nendrinės dūdelės. Jos nebuvo surištos, derinimas nežinomas; jomis grodavęs irgi vienas žmogus.

Paminėti kitų tautų muzikos instrumentai iš dalies primena mūsų skudučius. Tačiau tarp lietuvių skudučių ir čia suminėtųjų svarbiausias skirtumas yra tas, kad lietuvių skudučiai neraišiojami, jais skudučiuoja ne vienas žmogus, tuo tarpu kitų tautų surištais „skudučiais“ tegali groti vienas žmogus. Vienas žmogus, grodamas kad ir egiptėnų fleita (18 dūdelių), vis dėlto tepagros vienbalsę melodiją. Tuo tarpu penki žmonės, skudučiuodami įvairiai suderintais skudučiais, išgauna daugiabalsę muziką ir nepaprastai spalvingą harmoniją.

Skudučiai kai kuriose Lietuvos vietovėse buvo ir kitaip vadinami. Birženuose sakoma *skurdutės*. Kai kurie vabalninkėnai, arčiau Biržų (Baibokai), vadindavo *skurdučiais*, apie Rimšę — *skuduciais*. XIX a. viduryje kai kur žmonės ir *skudais* vadindavę¹. Dar kiti skudučius *daudytėmis* arba *daudytomis* (Baibokai) vadindavo. Žymus Meilūnų kaimo (Vabalninko vls.) skudutininkas M. Lapienė pasakė: „Seniau skudučius vadindavo ir daudytėm. Daudytėm gražiau, lagadniau būdavo.“ Yra duomenų, kad ir *tutučiais*, *tūteklėmis* kai kas vadindavo.

Skudučiai dirbami iš įvairios medžiagos. Lengviausia pasidaryti iš skėtinių (tuščiavidurių) augalų: bulio, garšvos, nendrės. Kai kas tokius skudučiams dirbti tinkamus augalus vadindavo dar rūkmedžiu, skudut-medžiu, skudučio kambliu arba tiesiog skudučiu. Tačiau iš minkštų augalų (bulio ar garšvos) padarytas skudutis nepatvarus. Išdžiūvęs jis deformuojasi, pakeičia toną, suskyla ir netinka naudoti. Dažniausiai skudučius lietuviai dirbdavo iš kieto medžio: uosio, klevo ar šalteksnio. Yra žinių, kad būta ir metalinių (skardinių) skudučių.

¹ Žr. Tautosaka iš Kossarzewskio „Lituanikos“. — Tautosakos darbai, III t. 1937, 117 psl.

Skudučiai daromi įvairiai. Skėtiniai augalai, pavyzdžiui, builis, garšva, supiaustomi pagal bamblius. Bamblys būna skudučio dugnu, o kitas galas iš abiejų pusių įkypai nupiaunamas.

Dirbant medinius skudučius, geriausia tinka lygaus medelio kamienas, 3—4 cm diametro. Medelis supiaustomas į tiek dalių, kiek norima komplekte turėti skudučių. Kiekvienoje medelio atkarpoje išgręžiama skylė, bet ne iki galo. Paliekama kokio centimetro ilgio neišgręžta dalis — skudučio dugnas. Paskui vamzdelis apdrožiamas, apdailinamas, pučiamasis galas iš abiejų pusių įkypai nupiaunamas — ir skudutis padarytas. Jis duos tam tikrą vieną garsą. Belieka skudučių komplektą suderinti.

Skudučiai derinami, kiek pastebėta, dvejopai: nuo aukštųjų tonų ir nuo žemųjų. Prieš derinant pirmiausia išmėginami dar nederinti skudučiai ir sudedami pagal garso aukštumą.

Derinant nuo aukštųjų tonų, imama pora trumpų skudučių ir vienu iš jų pučiama, pavyzdžiui, *tittitititit*¹ — pirmoji „Untytės“ partija. Antruoju skudučiu pučiama *tiūtitiūt* ir klausoma, ar derinasi su pirmuoju, ar tinkamas tarp jų intervalas. Jei nesiderina, tai derintojas antrąjį skudutį trumpina iki tol, kol jis visai tinka „Untytės“ antrajai partijai pūsti. Pagal antrąjį skudutį derinamas trečiasis, pučiant *kvepo* partiją, ir t. t. Suderinus penktąjį skudutį su ketvirtuoju, parenkamas jam ir *pridėckas*, arba *spiegas*: imamas trumpiausias nederintas skudutis ir drauge su penktuoju pučiama *untytės* partija. Priderintas spiegas visada išeina aukštesnis už pirmąjį (pustonių, tonų, kartais ir daugiau).

Derinant nuo žemųjų tonų, imama pora ilgiausių skudučių. Jie tarp savęs suderinami, atitinkamai vieną iš jų patrumpinant. Pagal pastarąjį derinamas trečiasis ir t. t. Ir šiuo būdu derintojas vis pučia atitinkamu skudučiu tam tikrą melodiją, dažniausiai taip pat iš „Untytės“ maršo.

Vienokiu ar kitokiu būdu suderinęs skudučius, derintojas dar kartą kiekvieną skudutį patikrina, lygindamas ne tik su gretimu, bet ir su kitais, atidžiai klausydamas intervalų tarp skudučių. Derinimo metu meistras dažnai pasikviečia ir daugiau pūtėjų, duoda jiems tam tikras partijas pūsti, o pats iš šalies klausosi, kaip skudučiai „taria“, tai yra derinasi.

¹ Plačiau žr. šio leidinio 14 psl.

Skudučių dūdelių ilgis maždaug 10—20 cm. Skylės grėžiamos dažnai ne vienu gražtu: ilgieji skudučiai — storesniu, trumpieji — plonesniu. Kartais skudučių skylės išdeginamos karšta geležimi. Tokius skudučius lengva pūsti, ir jų tonas švarus. Suderinti skudučiai paženklinami dažniausiai ramteliais: pirmasis skudutis, arba tititiūtitiut, vienu ramteliu, antrasis (tiūtitiūt) — dviem, trečiasis (kvepas) — trim ir t. t. Jei komplekte yra spiegas (pridėckas), jis žymimas išramtėtu kryželiu. Ramtėjami skudučiai drūtgalyje, dažniausiai nepragrėžtoje skudučio vietoje. Būna skudučių ir be ramtelių. Tokiais atvejais atskiri skudučiai numeruojami.

Žinomas yra dar dvejetainis skudučių dirbimo ir derinimo būdas. Jei aprašytuosius skudučius pavadinsime pirmojo tipo skudučiais, tai antrojo ir trečiojo tipo skudučiai dirbami kiek kitaip. Skudučių skylės išgrėžiamos, nepaliekant dugno. Gaunamas abiem galais kiauras vamzdelis. Vienas galas atitinkamai nudrožiamas ir pritaikomas pūsti, į antrąją galą įkišamas laikinas derinimo kamštis. Derinant ne piauštomas skudutis, bet atitinkamai pastumiamas į priekį arba atgal derinimo kamštis. Suradus reikiamą toną, pagal derinimo kamštį nupiaunamas skudutis, išmušamas derinimo kamštis ir tvirtai įkalamas tokio pat ilgumo pastovus kamštis — skudučio dugnas. Tokie skudučiai, kaip ir pirmojo tipo, būna pastovaus derinimo.

Trečiojo tipo skudučiai dirbami panašiai kaip antrojo. Prisidirbama reikiamas medinių vamzdelių skaičius. Vienas jų galas pritaikomas pūsti, o kitame gale įkišamas *slankiojamasis kamštis* iš minkštos elastingos medžiagos (kamščiamedžio, gumos). Reikiamai suderinus skudučių komplektą, slankiojamąsį kamštis skudutyje ir paliekamas. Skudutis pagal jį netrumpinamas, nenupiaunamas, kaip antrojo tipo.

Tokį skudučių komplektą galima matyti Vilniaus Istorijos-etnografijos muziejuje, įgytą 1907 m. Žilių km., Panemunėlio vls., Rokiškio aps.¹ Šio tipo skudučiai patogūs tuo, kad kiekvienu atveju juos galima lengvai perderinti ir gauti naujų tonų.

Kaip matyti iš šio leidinio medžiagos, skudučių komplektai suderinti daugiausia ne pagal diatoninę gamą, bet gana įvairiai. Tarp gretimų skudučių pasitaiko įvairių intervalų: mažųjų ir didžiųjų sekundų, tercijų, net kvartų. Iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, kad skudučių dirbėjai

¹ Tokio tipo komplektas, jau dabartinės gamybos, yra eksponuojamas Visasąjunginėje Žemės ūkio parodoje (LTSR paviljone).

jų gal ir nederindavo: koks atsitiktinai skudutis pasidarydavo, tokį ir vartodavo. Tačiau seni, prityrę skudutininkai, derindami skudučius, laikėsi tam tikros sistemos. Jie, kaip teko pačiam matyti, kartais gana ilgai ir rūpestingai derindavo, drožinėdavo skudučius, vietoj per trumpo ir sugadinto skudučio gręždavo ir dirbdavo naują, ieškodami reikiamo tarp skudučių intervalo.

Klausimas, kaip derindavo skudučius, kokios sistemos ar dermės laikėsi skudučių derintojai, žinoma, yra labai įdomus. Juk nuo skudučių tam tikro suderinimo pareina kūrinio harmonija ir iš viso jo grožis. Taigi skudučių derinimo problema šios muzikos tyrinėtojams yra viena iš svarbiausių. Tuo tikslu knygos paaškinimuose aprašomas didesnis komplektų skaičius, nurodant jų suderinimą. Jų tarpe bus ir tokių komplektų, kuriais pagrotų muzikos pavyzdžių nėra rinkinyje, jų nepavyko gauti. Bet šiuo atveju mums buvo svarbu paskelbti tyrinėtojams bent jų derinimą. Kaip tokio ar kitokio derinimo skudučiai skamba, kokia skudučiuojant susidaro harmonija, galima bus patirti tokiu komplektu skudučiuojant iš kitų užrašytus kūrinius (žr. Skudučių komplektus).

Skudučių skaičius komplektuose įvairus. Koks galėtų būti tipingas, tradicinis komplektas, iš kiek skudučių — sunku pasakyti.

A. Sabaliauskas rašė, kad pagrindinių skudučių komplekte yra penki, bet didesnėms kompozicijoms vartojamos dar trys dūdelės¹. Iš tikrųjų, senesnių žmonių tvirtinimu, penkių skudučių būtinai reikėdavo. Daugiau, kaip jie sakydavo, galėjo būti, galėjo ir nebūti.

Vis dėlto daugiausia užtikta šešių skudučių komplektų, ypač apie Biržus. Šešis skudučius vartojo tokie žymūs biržėnų skudutininkai, kaip M. Klibas (XXI sk.), J. Krisikėnas (XXII sk.), K. Burbulis (XXIV sk.), šeši skudučiai buvo taip pat ir Rimkuškių komplekte. Vabalninkėnuose šešis skudučius turėjo abu Zizonių komplektai (VI ir XV sk.), skudutininkas A. Latvėnas (XIII sk.) ir Jonas Davidonis (XI sk.). Aštuonis skudučius vartojo vabalninkėnai (I sk.) ir papiliečiai (III sk.).

Penkių skudučių komplektą yra turėjęs Biržų Davidonis (V sk.), Žilių kaimo (XVIII sk.), o taip pat kupiškėnų skudutininkai. Kai kurie pandėliečiai irgi nelabai pasigesdavo šešto skudučio, išsiversdavo su

¹ Žr. A. Sabaliauskas. Lietuvių dainų ir giesmių gaidos. 1916, VII psl.

penkiais (VIII sk.). Galimas daiktas, kad seniau skudutininkai tevartojo penkis pagrindinius skudučius, vėliau prie penktojo (untytės) pridėjo spiegą (pridėčką) ir dar vėliau priderino kuldukus.

Kiekvieno komplekto skudutis turėdavo tam tikrą vardą. Vabalnikėnų skudučių vardai dažniausiai būdavo tokie: 1. *tititiūtitiūt*, 2. *tiūtitiūt*, 3. *kvepas*, 4. *untutis* (untitas, untikas), 5. *untytė*, 6. *kuldukas* (ūkas) *pirmasis*, 7. *kuldukas* (ūkas) *antrasis*. Pats trumpiausias skudutis, „Untytėje“ vartojamas su penktuoju arba šeštuoju skudučiu untytės partijai pūsti, vadinasi *spiegas*.

Biržėnai skudučius taip vadindavo: 1. *pirmoji*¹, 2. *antroji*, 3. *trečioji*, 4. *kvepas* (kvepalė), 5. *spiaudalė* (buldukas), 6. *untytė*. Trumpąjį skudutį kai kur vadindavę *untytės pritarėja*.

Salamiestėnai vartojo šiek tiek kitokius skudučių vardus: 1. *tututūtututis* (tututis), 2. *tūtutututis*, 3. *kvapas* (dzūchas, dūchas, ūchas), 4. *ūntutas*, 5. *untýta*, 6. *kuldukas pirmasis*, 7. *kuldukas antrasis*. Patį trumpiausią, jei toks būdavo, *spiegu* (spiegiuku) vadindavo.

Kupiškėnuose teko girdėti tokius vardus: 1. *tutūtis*, 2. *ūtututūtis* („griebk apačion“), 3. *lakys*, 4. *ūntutis*, 5. *untýtis*, 6. *bosas*. Jei būdavo dar už pirmąjį aukštesnis, vadindavo *spiegu* (špiegu).

Gana savotiški skudučių vardai, pandėliečių vartojami: 1. *skudutis*, 2. *tótatato* („griebk apačion“), 3. *kvapola*, 4. *unt skudučio*, 5. *užtarytojas*. Pats trumpiausias — *prie užtarytojo*.

Papiliečiai kuldukus *kuldokais* vadindavo, o trečią skudutį (kvepą) — *kvapa* arba *kvapola*.

Apžvelgę skudučių vardus, mes matome, kad daugelis jų yra gana keisti, pavyzdžiui, *tititiūtitiūt*, *tūtutututis* ir t. t. Šiuos vardus skudučiai yra gavę nuo savo partijų, kurios jais atliekamos svarbiausiame skudučių kūrinyje — „Untytėje“. Žmonės seniau mokėsi skudučių muzikos be natų, tik iš klausos. Garsų ilgumui ir pauzoms pažymėti jie vartodavo tam tikrus skiemenis ir žodžius, imituojančius pučiamąjį motyvą. Sakydavo: „Tu pūsk pirmuoju skudučiu ti-ti-tiūt-ti-tiūt, aš antruoju pūsiu tiūt-ti-ti-tiūt, o jis trečiuoju skudučiu kvepuos a-pu, a-pu, aa-pū“ ir t. t.

¹ Pirmoji (moter. gim.) todėl, kad jie skudučius skurdutėmis vadindavo.

Nuo savo partijos pirmasis skudutis gavo vardą tititiūtitiut, antrasis — tiūtitiūt, trečiasis — kvepas.

Kvepo partijos skiemenys a-pu, a-pu, aa-pū atitinka natų ženklus taip: a — aštuntinė pauza, pu — aštuntinė nata, aa — ketvirtinė pauza, pū — ketvirtinė nata. Kai skudučiuodavo sutartines arba dainas, tai tokių ritminių skiemenų nevertodavo: ten juos atstodavo sutartinės arba dainos žodžiai.

Panašiai muzikantai mokydavosi ragus ir daudytes pūsti. Šiame leidinyje kūrinių pradžioje žymimi atskirų partijų ritminiai skiemenys.

Skudučių repertuaras buvo gana įvairus: skudučiuodavo specialiai skudučiams sukurtus kūrinius, sutartines ir skudučiais pritardavo kitiems muzikos instrumentams arba dainoms.

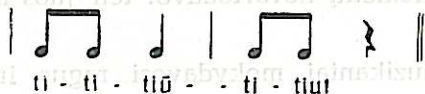
Iš specialiųjų skudučių kūrinių populiariausias buvo „Untytė“. Jos vienokį ar kitokį variantą skudučiuodavo visame skudučių krašte. Tik tas pats kūrinys kai kur kitaip buvo vadinamas. Biržėnai vadino „Skurdute“, apie Pandėlį — „Skudučiu“, apie Kupiškį „Tutūtis“, arba „Tututūtutūtis.“ St. Valackas vadino „Septynglase“, D. Vaitiekūnas — tiesiog „Maršu“. Tačiau „Untytės“ vardas buvo žinomas beveik visame skudučių plote.

„Untytė“ pūsdavo dažniausiai penki žmonės. Jei skudučių komplekte penki skudučiai, kiekvienas turėdavo po vieną skudutį. Jei kompletas iš šešių skudučių, tada vienas, paprastai vadovas, turėdavo du skudučius, untytę ir spiegą, ir jais pūsdavo *untytės* partiją. Jei kompletas iš aštuonių skudučių, tada reikėdavo dar šešto pūtėjo, kuris turėdavo taip pat du skudučius ir pūsdavo kulduku partiją.

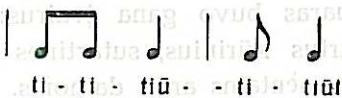
Skudučiuoti „Untytė“, kaip ir kitus dalykus, pradėdavo ne visi kartu. Vabalninkėnuose, pavyzdžiui, pradėdavo pirmieji du, antrame takte atsiliepdavo kvepas, trečiame takte įstodavo untutis, untytė, kulduakai, ir visi tęsdavo savo partijas jau be sustojimo. Baigdavo pūsti visi kartu, vadovui davus ženklą. Apie Pandėlį, pirmajam pradėjus, antrame takte įstoja ne kvepas (kvaPOLA), bet untutis (unt skudučio). Biržėnai „Untytė“ („Skurdute“) pradeda taip: pirmasis savo dviejų taktų melodiją supučia vienas, trečiame takte įstoja antrasis, ketvirtame takte,

pirmųjų dviejų pauzėje, įstoja kvepas ir penktame takte — untutis (spiaudalė) ir untytė.

„Untytės” pirmojo, antrojo pūtejo, kvepo ir untučio partijos beveik visame skudučių krašte vienodos. Pirmojo ritminis motyvas:



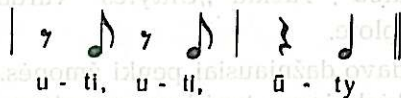
kai kur:



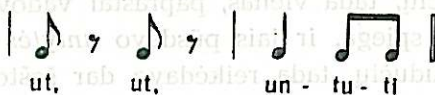
antrojo:



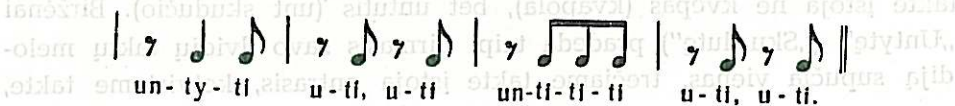
kvepo:



untučio:



Untytės partija, ypač jei pučiama dviem skudučiais (su spiegu, arba užtarytoju), gana įvairi. Vienu skudučiu pučiant, jos ritminis motyvas dažniausiai toks:



Bet ir dviem skudučiais pučiant, šis ritminis motyvas vyrauja. Tiesa, pandėliečiai į šią partiją įneša daug naujų motyvų, juos įvairiai kombinuoja, dažnai nustelbdami ir pagrindinį motyvą (Gintautų „Untytė“). Minėtu motyvu pradedama ir Devenių „Untytė“. Tuo būdu nurodytą motyvą untytės partijoje reikia laikyti pagrindiniu, tipišku. Jo melodijai skudutininkai turi ir tam tikrus žodžius, pavyzdžiui:

Untytė ut, ut,
Untinėlis ut, ut.

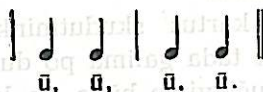
Vabalninkas

arba

Untyta, untis sana,
Untinėlis primicana.

Suvainiškis

Kuldukų partiją pučia šeštas žmogus dviem ilgaisiais skudučiais. Jos ritminis motyvas paprastas, dažniausiai toks:



Turimomis žiniomis biržėnai ir pandėliečiai kuldukų nevirtodavo. Jie sutinkami vabalninkėnų ir papiliečių skudučių komplektuose. K. Darys (Kadarai, Papilio vls.) apie juos pasakė: „Kaip bubinas primušdavo. Slabnesniam pūtėjui juos duodavo.“

Ta pati „Untytė“ kai kuriose vietose buvo skudučiuojama dar dviem būdais: *atverstina* ir *po du kartus*.


Atverstina (žr. „Atverstinė Untytė“) skudučiuojant, aukštųjų skudučių partijas pūsdavo žemaisiais skudučiais, o žemųjų — aukštaisiais. Taip antai, pirmojo skudučio, arba *tiitiūtitiut*, partiją pūsdavo antruoju kulduku (7-ju skudučiu), antrąją partiją (tiūtitiūt) — pirmuoju kulduku

(6-ju skudučiu), kvėpą — untyte (5-ju skudučiu) ir t. t. Untytės spiego skudutininkai nekeisdavo. Tik vadovas jį pūsdavo ne su penktuoju arba šeštuoju, bet su trečiuoju skudučiu. Paskudučiavus „Untytę“ paprastuoju būdu ir tuoj pat, pasikeitus skudučiais, atverstinai, susidarydavo įspūdis, tarsi būtų skudučiuojamas naujas kūrinėlis.

„Untytę“ *po du kartus* skudučiuodavo pandėliečiai. Po du kartus vadindavo todėl, kad kiekvienos partijos pirmąjį taktą pakartodavo:

Po kartą:

Po du kartus:

1. skudutis 

2. ant skudučio 

3. kvėpalė 

Po du kartus pandėliečiai pūsdavo dar „Skudutį“, „Trijuos“, tik „Katės“ taip neskudučiuodavo.

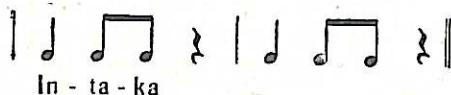
Skudučiavimą po du kartus skudutininkai laikydavo sunkesniu. „Jei prasilavinę pūtėjai, tik tada galima po du kartus“, — pasakė Juozas Bičiūnas. Tačiau tokį skudučiavimo būdą jie labiau vertino.

Greta „Untytės“ visame skudučių krašte buvo žinoma „Katė“. „Katė“ turi daugybę variantų. Jau pats kūrinio pavadinimas nevienodas. Biržėnai, vabalninkėnai vadindavo „Škits, kate!“. „Papūskim „Škits katę“, — sakydavo jie. Pandėliečiai — „Tol katė“ arba „Katė“. Salamies-tėnai, kupiškėnai ir jiems artimesni vabalninkėnai vadindavo „Kate“.

Biržėnuose „Škits katę“ pūsdavo trys žmonės šešiais skudučiais. Kiekvienas pūtėjas turėdavo po du skudučius; kitur keturi penki žmonės.

Būdinga, kad kai kas (biržėnai) „Katės“ partijas vadindavo savitais vardais: 1. Škits, kate! 2. Tol katė, 3. Am, kate! Jie sakydavo: „Tu pūsk „Škits, kate!“ Aš pūsiu „Tol katė“, o jis — „Am, kate!“

Prie pagrindinio skudučių repertuaro reikia priskirti ir „Intaką“. „Intaką“ skudučiuodavo penki žmonės šešiais skudučiais. Būdinga, kad jame trys žmonės pučia tą patį ritminį motyvą:



tik ne visi kartu. Penktasis pučia untytės pagrindinį motyvą. Kokių nors ypatingų žodžių šiam kūriniai žmonės neturėjo. Meilūnų kaimo M. Lapienė aiškino, kad pirmasis ir antrasis pučia žodį *intakas*, trečiasis — *tarė*, ketvirtasis kvėpuoja *a-pu*, *aa-pū*, penktasis pučia *untytę*.

„Intaką“ žinojo ir biržėnai, papiliečiai, bet skudučiuoti jau buvo pamiršę. Jį geriausiai išlaikė vabalninkėnų skudučiavimo centrai — Šalnai ir Remeikiai.

Šalia paminėtų kūrinių, žinomų beveik visame skudučių krašte, atskiros apylinkės turėjo savo repertuarą. Biržėnuose skudučiuojama buvo „Atžagarinė“, „Kukorka“, „Ridikas“, „Skurdutė“ (ne „Untytės“ tipo), „Sietučio“ ir kiti dalykai, kurie dažnai ir vardo neturėdavo. „Atžagarinę“ skudučiuodavo keturi žmonės šešiais skudučiais. „Kukorkos“ yra du variantai: „Kukorka pirmoji“ ir „Kukorka antroji“. Jos viena nuo antros skiriasi tuo, kad „Kukorkoj antrojoj“ kiekvienos partijos pirmasis taktas pakartojamas du kartus (tik pirmosios partijos ritminis motyvas kiek skirtingas). Kai kas „Kukorką antrąją“ vadindavo „Atžagarinė“ (K. Burbulis).

Vabalninkėnai skudučiuodavo dar „Šešiose“, „Kvepas drūtesnis už untutį“, „Penkiaglasė“, „Tytytitiut“, „Tytytiūtiti“, „Ridiką“, „Eitinę“, „Kapotinę“. Salamiestėnai — „Gegutę“ (penkiese), „Buvo dūda Vilniuj“, „Tututūtututį“, „Šumką“ ir kitus dalykus, kartais neturinčius pavadinimo. Kupiškėnai pūsdavo gana originalų „Žilvitį“ (penkiese), „Tututį“ (skirtingą nuo „Untytės“), „Tututū“, „Penkiese“, „Polką“. Papiliečiai — „Intitį“, „Intapą“, „Dudutį“, „Žilvitėlį“. Pandėliečiai pūsdavo „Skudutį“, „Inkatą“, „Trijuose“, „Untutį“, „Kūlį kepė“, „Sadūto“. Apie Ukmergę skudučiuodavo „Adatą“. Gardino srity yra užrašytas „Tutučio šokis“, skudučiuojamas trijų žmonių penkiais skudučiais.

Šalia šio specialaus skudučių repertuaro buvo skudučiuojamos ir sutartinės, ypač keturinės, rečiau trejinės ir kitos. Sutartinės skudučiuodavo dažniausiai du žmonės penkiais skudučiais. Vienas turėdavo du skudučius, antras tris. Jei sutartinės muzika reikalaudavo, tai ir abu turėdavo po tris skudučius. Keturinės buvo stengiamasi skudučiuoti taip, kaip jos yra giedamos.¹ Todėl, prieš skudučiuojant sutartinę, vadovas rūpestingai atrinkdavo iš komplekto tinkamus tai sutartinei skudučius ir padalydavo pūtėjams.

Skudučiuojant trejines, pirmasis skudutininkas pūsdavo vien pirmąją trejinės dalį, o antrasis — antrąją. Kadangi sutartinei ne visada pavykdavo parinkti tinkamo tono skudučius, tai giedamos ir skudučiuojamos sutartinės dažnai skambėdavo skirtingai.

Ne visos sutartinės skudučiuojamos. Ir iš skudučiuojamųjų sutartinių vienos labiau mėgstamos, kitos ne taip. Pavyzdžiui, „Du žali berželiai“, „Gegutė“, „Šieno du kupečiu“, „Sadūto tūto“, „Šalavijas“ skudučiuojamos beveik visame skudučių krašte. Daugelis tų pačių sutartinių ir skudučiuojamos, ir daudytėmis pučiamos, ir lumzdeliais tirliuojamos.

Skudučiais pritardavo kai kurioms liaudies dainoms ir lalūškoms. Tokiais atvejais skudučiai atlikdavo tam tikro akompanimento vaidmenį. Būdinga, kad tas skudučių akompanimentas dažnai sudarytas iš tam tikrų tradicinių ritminių motyvų, skudutininkams gerai žinomų. Pavyzdžiui, „Oželis“ — labai paprasta ir trumpa lalūškos melodija, tercijos apimties. Skudučiais jai pritaria keturi žmonės: pirmasis pučia skudučių c² pirmąją „Untytės“ partiją (tititititit), antrasis skudučiu g¹ — antrąją „Untytės“ partiją (tiūtitiūt), trečiasis skudučiu e¹ — kvėpo partiją ir ketvirtasis skudučiu c¹ — untutį.

Skudutininkai rasdavo būdų ir sudėtingesnėms melodijoms pritarti. Skudučių krašte labai populiari A. Strazdo „Siratos giesmė“. Rin-

¹ Kalbant apie instrumentinę ir vokalinę liaudies muziką, šiame leidiny, kaip etnografiniame, vartojama ir liaudies terminologija. Vietiniai žmonės, sutartinių kūrėjai ir jų atlikėjai, sutartinės (dvejines, trejines, keturines) vadina *giesmėmis*, ne dainomis, ir nesako *sutartinę dainuosim*, bet *sutartinę giedosim*. Iš to seka ir kiti terminai: sutartinių *giesmininkas*, *giedotojas*, *prigiesmis* ir t. t.

Liaudyje žinoma ir *sutartinės dainos sąvoka*. Sutartinės dainos savo muzika ir atlikimu labai skiriasi nuo sutartinių giesmių. Sutartinės dainas, žinoma, ne gieda, bet dainuoja.

kinyje dedamas vienas jos variantas su skudučiais: pritaria du žmonės trimis skudučiais. Iš pirmo žvilgsnio atrodo, lyg būtų ir sunkoka vien iš klausos atlikti tokias pritarimo partijas, kurios nėra paralelės giedamajai melodijai ir kurių ritmas skirtingas. Tačiau išigilinę matome, kad ir šį pritarimą skudutininkai yra pasiėmę iš savo turimo, gerai žinomo arsenalo. Pirmojoje melodijos pusėje (1—6 taktai) vienas (skudučiu d¹) sinkopuoja untytės partiją, tik, kaip sakoma, po du kartus. Antras (skudučiais fis¹ ir g¹) pučia pirmąją „Untytės“ partiją (tititiū-titiut) po du kartus, trečią taktą paimdamas kitu skudučiu. Antrojoje melodijos dalyje (7—11 taktai) skudutininkai atlieka irgi tų pačių partijų fragmentus.

Kiek plačiai skudučiai buvo paplitę Lietuvoje senovėje, maža turturime žinių. Ar skudučiavo seniau žemaičiai, sūduviai, kol kas pėdsakų neužtikta. Žinoma tik, kad aukštaičiai skudučiavo daug didesniame plote, nekaip tas, iš kurio čia pateikiama medžiaga. XIX a. antrojoje pusėje skudučiuota dar Pasvalio, Panevėžio, Ukmergės, Utenos, Zarasų apylinkėse ir visame plote į šiaurę nuo šių vietovių. Skudučių muzikos užfiksuota ir pietų Lietuvoje, buvusioje Gardino gubernijoje. Kad ta Gardino medžiaga užrašyta iš lietuvių, abejonių nekelia. Klausimas tik, kiek plačiai ji ten buvo vartojama, ar nebus tai koks atsitiktinis reiškinys. Šis klausimas laukia platesnių tyrinėjimų.

Pastebėta yra, kur sutartinės giedamos, ten skudučiai, daudytės ir ragai buvo vartojami. Tarp šių muzikos rūšių senovėje būta glaudaus ryšio.

Kai susidomėta šia muzika, kai pradėta ji užrašinėti, skudučiai buvo išsilaukę tikrai nedideliame Lietuvos plote — Vabalninko, Biržų, Rokiškio, Kupiškio apylinkėse. Vakaraais, ypač prieš šventes, visas šis kraštas, galima sakyti, buvo paskendęs liaudies muzikos garsuose. Vienur skudučiuodavo, kitur ragais atsiliepdavo. Ir aidėdavo nuo sodžiaus iki sodžiaus tam tikras muzikinis dialogas, kaip toje sutartinėje pasakyta:

Skamba, skamba kankliai,

Atataria vamzdžiai.

Gieda, gieda marčios,

Atataria mergos.

Tačiau skudučių muzika iš šio ploto toliau nebeplito. Ir čia dešimtmetis po dešimtmečio ji nyko, užleisdama vietą armonikai ir kitiems fabriku gamybos muzikos instrumentams.

Skudučių muzika ir šiaurės rytų Lietuvoje, matyt, būtų visai išnykusi, jei ja nebūtų susidomėjusi iš liaudies kilusi inteligentija, moksleivija, jei ji nebūtų laiku parėmusi ir palaikiusi jos.

XX a. pradžioje Biržų krašte atsirado nemaža inteligentų. Užtenka paminėti tokius vardus, kaip J. Janonis, K. Binkis, B. Sruoga, St. Dągylis, A. Sabaliauskas. Tokių inteligentų bei moksleivių skaičius kasmet vis daugėjo, ir jie nenutraukė ryšių su liaudimi: atostogų metu parodydami į savo gimtąjį sodžių, bendravo su sodiečiais, domėjosi jų kūryba. A. Sabaliauskas, J. Janonis ir kiti pirmieji pradėjo rinkti Biržų krašte tautosaką. Jie taip pat domėjosi liaudies muzika, mokėsi iš senelių skudučiuoti, organizavo viešus pasirodymus.

A. Sabaliauskas dar spaudos draudimo laikais (1904 m.) išspausdino straipsnį „Sutartinės ir mūsų muzikos inrankiai“. Čia jis pirmas apibūdino nuostabų lietuvių liaudyje radinį — sutartines ir lietuvių liaudies muzikos instrumentus: skudučius, ragus, daudytes, kankles, lumzdelius, birbynes, ožio ragą, kūlinę su ūku. Jis kvietė lietuvius susidomėti šiomis liaudies kultūros vertybėmis.

Vietinės inteligentijos rūpesčiu 1906 m. rugpiūčio 6 d. Biržuose buvo suorganizuotas pirmas lietuviškas vakaras. Scenoje šalia lietuviškų choro dainų, vaidinimų, deklamacijų pasirodė skudučių ir ragų ansambliai. Tie ansambliai buvo susidarę iš pačių sodiečių, žymesniųjų liaudies muzikantų M. Klibo ir J. Krisikėno vadovaujami. Ir programą jie atliko ne naujai išmoktą, bet tradicinę, iš savo tėvų bei senelių paveldėtą. Skudutininkas K. Burbulis, taip pat prisidėjęs prie vakaro surengimo, pasakojo: „Aš tada teturėjau 15 metų. Ragus dirbom pagal senelių nurodymus. Benosiškio Vaitaitis ragus padirbo. Klibas ir Krisikėnas juos suderino. Jie išnyko karo (1914—1918 m.,— S. P.) metu. Dalis jų Biržų muziejuje. Mano paties darbo skudučiai yra Biržų muziejuje.“

Apie šį Biržų vakarą su skudučių bei ragų pasirodymu sužinojo ir platesnė visuomenė. Jis buvo aprašytas lietuvių dienrašty¹. Tačiau apie instrumentinės muzikos pasirodymą ten pasakyta gana santūriai:

¹ Vilniaus žinios, 1906 m., Nr. 179.

„Paskui išėjo ragų ir skudučių chorai, kurie pagriežė vidutiniškai senovės lietuvių sutartines giesmeles ir karišką maršą — „Untyte“. Bet ši muzika, kaip originališka, gali turėti istorišką vertę, o ne muzikališką.“

Tai bus bene pirmas skudučių ir ragų pasirodymas scenoje.

1910 m. vasarą Lietuvių mokslo draugijos visuotiniame susirinkime Vilniuje A. Sabaliauskas skaitė paskaitą apie lietuvių tautinę muziką ir muzikos instrumentus. Instrumentams demonstruoti jis buvo atsivežęs M. Paliulį (I sk.). Ši paskaita supažindino lietuvius inteligentus su liaudies instrumentinės muzikos pagrindais. Ji buvo išspausdinta Lietuvių mokslo draugijos žurnale¹.

Pirmojo imperialistinio karo metu daug lietuvių inteligentų ir moksleivių evakavosi į Rusijos gilumą. Į Petrogradą pasitraukė ir A. Sabaliauskas su savo tautosakos rinkiniais. 1916 m., prof. A. R. Niemi ir kitų padedamas, jis išspausdino rinkinį, pavadintą „Lietuvių dainų ir giesmių gaidos“. Šis leidinys labai svarbus sutartinių tyrinėtojams, jis pirmas supažindino taip pat ir su skudučių, ragų, švilpos muzikos pavyzdžiais.

To karo metu skudučiai suskambėjo ir už Lietuvos sienų, Rytuose. Voroneže buvo įsisteigusi lietuvių moksleivių draugija „Skudutis“. Ji 1918 m. pavasarį surengė viešą vakarą, kurio programoje buvo ir skudučių muzika.

Buržuazijos valdymo metais Lietuvoje skudučiais ir jų muzika rūpinosi tik pavieniai asmenys: mokytojai, moksleiviai, studentai. Atskirų mokytojų ir mokinių iniciatyva skudučiai 1920—23 m. suskambėjo Panevėžio, 1926 m. Biržų, 1928 m. Raseinių gimnazijose, vėliau studentų pavasario šventėje Kaune, Anykščių ir kitose mokyklose. Buržuazinė vyriausybė šitam kultūriniam darbui neskyrė nei dėmesio, nei lėšų.

Kaip ypatingą nuopelną, populiarinant skudučius, reikia pažymėti mokytojo Jono Švedo veiklą. 1936 m. jis išleido pirmą skudučių vadovėlį, pats sukūrė skudučiams daug naujų kūrinių, organizavo jaunimo skudučių orkestrus, įsteigė skudučių dirbtuvę, kur buvo gaminami 30-ties skudučių komplektai, chromatiškai suderinti nuo d ligi g², — dešimties žmonių orkestrui. Skudučių muzika pradėta sieti su choro ir

¹ Lietuvių tauta, II t., 1.kn., 1911, 96—108 psl.

solo dainavimu, su kitais lietuvių liaudies instrumentais (kanklėmis, lumzdeliais, birbynėmis) arba liaudies šokiais. Iš tokių mėginimų ilgai-
niai išaugo pajėgus liaudies muzikos ansamblis.

Tarybiniais laikais liaudies muzika susilaukė ypatingo dėmesio bei paramos, ir Valstybinis dainų ir šokių liaudies ansamblis, TSRS liaudies artisto kompozitoriaus J. Švedo vadovaujamas, pasidarė vienu iš geriausių ir originaliausių Tarybų Sąjungoje.

Tarybinė santvarka Lietuvoje sudarė palankiausias sąlygas lietuvių liaudies muzikai tyrinėti ir ugdyti. Vilniaus Valstybinėje konservatorijoje įsteigta Lietuvių liaudies instrumentinės muzikos katedra. J. Švedo vadovaujama, ši katedra per keletą metų paruošė nemažą kvalifikuotų liaudies muzikos specialistų. Pokario laikotarpiu jie sukūrė gausų ir naują skudučių repertuarą.

1949 m. pasirodė skudučių pjesių rinkinys „Skudučiai“—repertuaras 1950 m. dainų šventei. 1954 metais išėjo naujas skudučių pjesių rinkinys, kur įdėta 26 nauji kūriniai, o 1955 m.—dar vienas skudučių muzikos rinkinys, pavadintas „Untytė“ (18 kūrinių).

Iš metų į metus skudučių muzika Lietuvoje augo. Ypač padaugėjo skudučių ansamblių skaičius, ruošiantis 1950 m. jubiliejinei dainų šventei.

Jubiliejinėje dainų šventėje dalyvavo keli šimtai skudutininkų, ir jie čia pirmą kartą pasirodė su visai atskira programa. Publiką stebino ir žavėjo skudučių orkestro grandioziškumas, kai jie sutartinai ir darniai skudučiavo tokiu dideliu kolektyvu, tokiais paprastais instrumentais. Toks reiškinytas pirmas pasaulio koncertų istorijoje.

Po sėkmingo pasirodymo jubiliejinėmis dienomis skudučių muzika nenutilo. Ji augo, plėtėsi, tobulėjo. 1955 m. į Respublikinę dainų šventę Vilniuje suplaukė jau apie 900 skudutininkų iš 46 meninės saviveiklos kolektyvų. Vien iš Panevėžio pedagoginės mokyklos atvyko 84 asmenų skudučių ansamblis, varžybose laimėjęs pirmąją vietą.

Šie faktai parodo, kad tik dabar, tarybinėje santvarkoje, lietuvių liaudies muzikos instrumentus ir jų muziką vėl galima buvo sugrąžinti liaudžiai. Kapitalizmo sąlygomis jie baigė nykti. Šiandien jie skamba visoje Lietuvoje. Skudučiai, kaip nacionalinis lietuvių liaudies muzikos instrumentas, pasidarė plačiai žinomas ir už mūsų respublikos ribų.